

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито сутність технології експертизи, можливості її використання для оцінювання проектів розвитку навчальних закладів.

Ключові слова: технологія експертизи, експертна діяльність, експертна оцінка, проект розвитку навчального закладу.

В умовах розвитку теорії та практики стратегічного управління навчальним закладом поширеною стала діяльність педагогічних колективів з розробки та впровадження інноваційних проектів. Проте відомо, що нове – не завжди ефективне. Відтак, зростає необхідність у якості превентивного оцінювання розроблених проектів розвитку, у проведенні експертних процедур.

Технологія експертизи використовується в ситуаціях, коли необхідно дати оцінку в умовах високого рівня невизначеності. Експертиза за суттю та змістом відрізняється від контролю, перевірки, інспектування. Це пов'язано, передусім, із відсутністю перевірених критеріїв та показників оцінювання, бо інноваційний проект завжди буде передбачати тільки гіпотетичні результати, які ще належить перевірити практикою.

Експертиза має допомогти заздалегідь виявити проблеми, труднощі, слабкі місця проекту. Це створює унікальну можливість за потреби внести доповнення, зміни, корекцію ще до практичного упровадження розробленого проекту, що зберігає час, сили, репутацію керівника та педагогічного колективу, знімає ряд авральних заходів, перевантаження.

Останнім часом з поширенням стратегічного управління в освіті керівники навчальних закладів все частіше звертаються до технології експертизи проектів розвитку. Проте керівники не забезпечені необхідними науково-методичними рекомендаціями щодо експертного оцінювання, не здійснюється належна підготовка з цієї проблеми в умовах вузу та в процесі підвищення кваліфікації.

Метод педагогічної експертизи щодо організації досліджень у науковій літературі описали такі автори, як: О. Ануфрієва, М. Архангельський, Г. Воробйов, Б. Гершунський, Ю. Гільбух, П. Піскунов, В. Черепанов та ін. Вони пов'язують експертні процедури із вивченням різних педагогічних об'єктів та систем.

Експертиза навчальних досягнень учнів та якості освіти стала предметом дослідження М. Дарманського, А. Єрмоли, Р. Ільясова, О. Касьянової, М. Крулехт, О. Майорова, Д. Матроса, Л. Петренко, В. Пікельної, Д. Полєва, Д. Рупняк, І. Тельнюк.

Експертному оцінюванню управління навчальним закладом присвячено праці Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, О. Колеснікової, В. Лунячека, З. Рябової, В. Шаркунової.

Проблему експертизи інноваційних процесів у навчальному закладі розкрито такими науковцями, як Л. Даниленко, Л. Ващенко, І. Гавриш, В. Чудакова.

Можливості використання методу експертизи для оцінювання навчального закладу та його систем описано в працях О. Моїсєєва, Т. Новікової, О. Новікова, Г. Дмитренка, М. Поташника.

Водночас ці дослідження методу експертизи є супутніми для викриття якихось основних питань (навчальних досягнень учнів, інноваційної діяльності, систем управління тощо). Проблема власне експертизи, її сутності, змісту та умов проведення розкрита вкрай слабо.

Мета статті полягає в розкритті сутності експертизи як раціональної технології оцінювання та виду педагогічної діяльності, що спрямована на вдосконалення проектів розвитку навчального закладу.

Одним зі стратегічних завдань розвитку освіти визначено забезпечення її якості. Це, у свою чергу, вимагає ефективних технологій оцінювання.

Експертиза (лат. *expertus* – дослідний) – це дослідження спеціалістом (експертом) питань, для вирішення яких необхідні спеціальні пізнання. Експертиза – це оцінка спеціалістом стану об'єкта (діяльності, системи, проекту тощо). Згідно з Т. Новіковою, “експертна діяльність – це особливий тип дослідної діяльності, де об'єктом вивчення є педагогічна практика, яка розвивається” [3]. М. Крулехт та І. Тельнюк визначають педагогічну експертизу як “комплекс логічних і математичних процедур, спрямованих на отримання інформації, її аналіз і узагальнення з метою підготовки та прийняття компетентного управлінського рішення” [2]. Л. Петренко вважає, що експертиза – це “технологія оцінювання результатів діяльності за допомогою професійних спеціалістів, які роблять висновки про їх якість” [4].

Таким чином, експертиза проекту розвитку навчального закладу – це раціональна технологія його попереднього оцінювання та одночасно вид педагогічної діяльності, яка спрямована на вдосконалення проекту до його безпосереднього впровадження.

Організаційний алгоритм експертизи передбачає послідовність логічних кроків: виявлення проблем – вивчення недоліків – виявлення причин. Експертиза виконує освітню, дослідницьку, методичну, консультаційну, коригуючу, прогностичну, інноваційну функції.

Л. Петренко виділяє такі структурні компоненти експертизи, як: методика експертного оцінювання, склад експертів, зміст експертизи, технологія експертного оцінювання, система методів оцінювання, процедура експертизи, обробка та аналіз експертних матеріалів, узагальнення результатів експертизи та формулювання висновків, доведення та обговорення висновків експертів [4]. Згідно з Д. Рупняк, до складників експертизи належать: визначення мети експертного дослідження, складання опитувальника для експертів, погодження правил, комплектування експертної комісії, складання правил обробки результатів, визначення ступеня узгодженості експертів [5].

На нашу думку, основні складники експертизи стратегічного проекту – це: об'єкт експертизи, мета експертизи, процедура експертизи, продукт експертизи.

Об'єктами під час експертизи проекту розвитку навчального закладу виступають: інновація, яку покладено в основу проекту (експертиза стосується доцільності використання цієї інновації, її можливостей для вирішення проблеми); потенціал учасників проекту (оцінюються можливості колективу реалізувати заплановане); ресурсне забезпечення проекту (вивчаються умови реалізації проекту).

Важливим є аспект формулювання цілей та завдань експертизи. За різними авторами (Р. Ільясов, М. Крулехт, Л. Петренко, В. Пікельна, Д. Рупняк, Дж. Спіро, І. Тельнюк, О. Удод), цілі експертизи проектів розвитку стосуються: з'ясування ступеня відповідності нормам, стандартам, яких треба неухильно дотримуватись і які не можуть порушуватись ніякими інноваціями; виявлення авторського задуму проекту; установлення ціннісного аспекту інноваційного проекту; виявлення істотних недоліків проекту та можливих проблем; уточнення шляхів та засобів удосконалення; надання рекомендацій та пропозицій щодо оптимізації розвитку; виявлення суспільного (професійного, педагогічного, наукового тощо) значення інноваційного проекту; з'ясування реалізаційного потенціалу, ресурсного забезпечення проекту; оцінки діяльності розробників та учасників проекту тощо.

Процедура експертизи передбачає певні етапи. Так, Д. Рупняк визначає три етапи: підготовчий (прийняття рішення про експертизу, створення експертної комісії, розробка плану експертизи), основний (визначення процедури експертизи, встановлення критеріїв та показників та власне процес оцінювання), підсумковий (аналіз результатів експертної діяльності, формулювання висновків, розробка рекомендацій та пропозицій, прийняття рішення про підсумки експертизи) [5]. М. Крулехт та І. Тельнюк зміст роботи експертної групи теж розподіляють за трьома етапами. На початковому етапі визначається мета та завдання експертизи, формулюються проблеми, встановлюється відповідальність та права й обов'язки членів експертної групи. На основному етапі складаються анкети, опитувальники, тести, контрольні-діагностичні завдання; визначаються методи та критерії оцінювання; збираються, аналізуються та оцінюються дані; розробляються рекомендації. На завершальному етапі відбувається опитування експертів, оформлення документів, формулюються експертні висновки [2].

До основних етапів експертизи ми відносимо: вибір експертів та формування експертної групи, розробку плану та визначення оптимальних умов експертної діяльності, з'ясування техніки оцінювання, вибір експертних методик, обробку даних та підсумковий етап.

Процедура експертизи розпочинається з вибору експертів та формування експертної групи.

Експерт – це спеціаліст, котрий дає висновок при розгляді будь-якого питання. Завдання експертної комісії полягає у глибокому вивченні проекту та відповідних цьому діях: збирання інформації про стан об'єкта, системи, діяльності; аналіз факторів, що спричинили цей стан; відстеження позитивної динаміки; оцінювання реального стану; формулювання рекомендацій.

Експертизу необхідно здійснювати за двома напрямками – змістовним та діяльнісним. Звідси і залежить добір експертів. Одні мають бути провідними спеціалістами і знатись на предметі аналізу (наприклад, науковці, які розуміються на певних педагогічних технологіях: розвивальне навчання, модульна технологія та ін.), а інші – бути провідними фахівцями щодо аналізу умов, організації впровадження, ресурсного забезпечення тощо. Інноваційний проект передбачає багато невідомих. Проте спеціалісти у своїй галузі можуть гіпотетично передбачити розвиток подій, висунути припущення про оптимальність варіантів рішення проблеми. Експертами можуть бути вчені, викладачі вузів, інститутів удосконалення, провідні спеціалісти відділів освіти, а також колегіальні експерти – кафедри, наукові лабораторії, комісії.

Виокремлюють три форми експертної роботи: індивідуальна, колективна, комплексна. Індивідуальна експертиза передбачає роботу одного експерта, який є висококласним спеціалістом і бере на себе повну відповідальність за результати експертизи. Колективна форма передбачає групову роботу експертів з різних аспектів проекту, коли проект потребує не тільки заповнення протоколу експертизи, а й колегіального обговорення, дискусії. Комплексна форма експертизи передбачає багатоетапну, спеціально організовану процедуру, що зумовлена складністю проекту. За цих умов проводяться додаткові консультивання зі спеціалістами, які не входять до експертної групи. Коли оцінку дає декілька експертів, то дійсне перебуває в колі діапазону оцінок окремих експертів, а це означає, що узагальнена колективна думка більш достовірна.

З метою експертизи інноваційного проекту необхідно укомплектувати експертну групу у складі 5–11 осіб. Експерти мають бути адміністративно незалежні. Основні якості експерта – це загальна ерудиція, позитивне ставлення до експертизи, зацікавленість, діловитість, креативність, відсутність схильності до конформізму, широта мислення, зібраність, об'єктивність, конструктивність мислення, самокритичність.

Компетентність експерта має складатись зі спеціальної та кваліметричної. Спеціальна компетентність передбачає фахову грамотність відносно об'єкта експертизи. Цю компетентність можна встановити за допомогою таких методів, як: самооцінка, взаємооцінка, тестування, анкетування. Крім того, дієвими є рейтингові методи, які дають змогу на основі певних даних (місце роботи, займана посада, стаж та досвід роботи, вчені звання, наукові ступені, публікації, участь у подібних експертизах, самооцінка тощо) визначити рівень компетентності потенційного експерта. Кваліметрична компетентність стосується володіння засобами виміру різних аспектів об'єкта експертизи.

У США до експертних комісій обов'язково включають представників двох позицій: тих, хто позитивно ставиться до розробки та впровадження інноваційного проекту, та скептиків і супротивників подібного проекту. У цьому теж є раціональне зерно: з'ясування істини через виявлення та обговорення недоліків, проблем, перспектив, умов проектної діяльності.

Формування експертної групи складається із таких обов'язкових кроків, як: встановлення кількості членів експертної групи; комплектування списків кандидатів в експерти; оцінка компетентності претендентів (метод анкетних даних; метод самооцінки; метод взаємних рекомендацій; комплексний підхід); встановлення персонального складу експертної групи.

Розробка плану експертної діяльності передбачає визначення строків та змісту роботи на основі поставлених цілей і завдань. Не менш важливими є розробка принципів та з'ясування умов експертизи. Принципами експертної діяльності є такі: діалогічності, співробітництва, конструктивності, креативності, гнучкості, плюралізму, конфіденційності, відповідальності, відкритості та публічності експертних дій та рішень, незалежності та правової захищеності експертів, обґрунтованості оцінок, об'єктивності висновків.

До основних умов експертної діяльності необхідно віднести нормативне забезпечення діяльності експертної групи, встановлення правил роботи та поведінки, доступ експертів до інформації, ресурсну підтримку.

Можна виділити три види експертизи: зовнішню (здійснюється спеціалістами, які не є працівниками даного закладу і розробниками інноваційного проекту),

внутрішньошкільну (здійснюється спеціалістами закладу, які не входять до групи розробників проекту) та самоекспертизу (здійснюється розробниками проекту).

На техніку оцінювання впливають особливості таких аспектів експертизи, як: нормування (передбачає вивчення нормативно-законодавчого поля проектної діяльності, відповідності стандартам, програмам тощо); ідентифікація (передбачає зіставлення з першоджерелами, авторськими розробками, вивчення особливостей нових умов та ступеня їхнього впливу на очікувані результати); передбачення (за умов, коли відсутні стандарти та норми, вступає в силу інтуїтивне передбачення розвитку певних подій, результатів тощо); презентація (передбачає вивчення оформлення проекту, мовленнєвої культури, його зрозумілості для інших).

Виокремлюють два підходи до експертного оцінювання: нормативне – встановлення відповідності нормам, стандартам; критеріальне – оцінювання за встановленими критеріями.

Під час експертизи інноваційного проекту частіше відбувається критеріальне оцінювання. Під критеріями розуміють ті явища, які відображають його істотні характеристики і саме тому підлягають оцінці. Інновації можуть стосуватись різних аспектів діяльності навчального закладу, вони є різноплановими. Тому не може бути єдиної критеріальної основи для оцінювання відповідності інновації проблемі, яка виникла в закладі та зумовила пошук інновацій; для вивчення прогнозованої якості розробленого проекту та результатів його впровадження. Багатовимірність експертної оцінки є запорукою об'єктивного та якісного осмислення інноваційного проекту. Вважаємо, що наявність критеріального апарату, розробленого до початку реалізації проекту, дасть змогу більш ефективно оцінити можливість досягнення запланованих цілей і результатів.

Критерій – це ознака, на підставі якої робиться оцінка, визначення або класифікація. Критерії експертизи визначаються різними факторами, серед яких основними є суть інноваційного проекту, характеристика об'єкта інноваційної діяльності, цілі експертизи, принципи діяльності, нормативна база, умови процедури експертизи, можливості використання технічних засобів та застосування експертних методик тощо.

Згідно з Т.Г. Новіковою, критерії бувають: загальні – ті критерії, що дають змогу оцінити значущість проекту з точки зору основних тенденцій, цілей та напрямів розвитку на різних рівнях його організації (новизна проектної ідеї, масштабність інноваційного проекту, рівень інноваційності проекту, системність інноваційного проекту, ефективність інноваційного проекту, можливість використати інноваційний досвід іншим); спеціальні – ті критерії, які дають змогу оцінити компетентність автора, змістовність проекту з точки зору його повноти, відповідності нормативним вимогам (повнота структури інноваційного проекту, взаємозв'язок структурних елементів проекту); окремі – ті, які дають змогу оцінити рівень обґрунтованості проекту з точки зору можливостей його впровадження та життєздатності (реалістичність, втілюваність, ступінь розробленості проекту) [3].

Критерії оцінювання проекту розкриваються через систему конкретних показників. Наприклад: аналітичне підґрунтя проекту (використання відповідних діагностичних засобів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими явищами, наявність змістовних узагальнень та висновків); постановка проблеми (чіткість формулювання, обґрунтованість, актуальність); визначення мети (перс-

пективність, конкретність, реалістичність); інноваційний потенціал проекту (відповідність змісту програми сучасному розвитку науки та практики, корисність (продуктивність) обраних інновацій для навчального закладу, інтегративність (вплив на всі підсистеми)); концептуальність (наявність відповідної ідейної бази (ідеї, концепції, принципи, підходи) розвитку навчального закладу, наявність гіпотетичної моделі розвитку навчального закладу, чіткість формулювання бажаних результатів); вироблення напрямів діяльності (розділів програми) (відповідність цілям та завданням, оптимальність, можливість реалізувати через комплекс робіт); якість плану реалізації (достатність запланованих дій для досягнення результату, забезпеченість плану ресурсами (кадрові, час, матеріально-технічні, фінансові та інші), можливість контролювати реалізацію (керованість)); адаптивність проекту (легко адаптується до умов навчального закладу з урахуванням динаміки та тенденцій розвитку, враховані можливості корекції (удосконалення, незначних змін), наявність відповідальності за результати роботи); рефлексивність (можливість самооцінки діяльності навчального закладу, можливість самоаналізу діяльності колективу, можливість самоаналізу діяльності керівника).

Експертні оцінки виставляються за кожним показником залежно від рівня реалізації: 0 балів – показник відсутній; 1 бал – показник недостатньо виражений; 2 бали – показник достатньо виражений; 3 бали – показник виражений оптимально. Можна задіяти будь-яку іншу зручну шкалу оцінювання.

Критерії, показники та шкалу оцінювання члени експертної групи можуть розробити колегіально. У цьому є позитив: експерти, спілкуючись, висувають критерії, які відображають їхнє бачення та розуміння проблеми; обирають шкалу оцінювання, яка, на їх думку, є зручною. Це позбавить від з'ясування доцільності, важливості тих чи інших критеріїв вже під час експертної процедури. Основний недолік такого підходу – вимагає багато часу для спільної роботи експертів. Можна заздалегідь розробити критерії, шкалу оцінювання та запропонувати членам експертної групи. У цьому теж є свій позитив: члени експертної групи можуть працювати досить автономно один від одного. Основний недолік – експерти будуть шукати проблеми не тільки в програмі, а й у системі критеріїв та оцінювання.

Експертний метод – це механізм, який дає змогу здійснювати педагогічну експертизу. На думку різних авторів, до методів експертизи можна віднести: незалежний аудит, рейтинги результатів олімпіад, конкурсів; державна атестація та акредитація навчального закладу (Ю. Конаржевський); анкетування, інтерв'ювання, мозковий штурм, дискусія, метод Делфі, морфологічний метод, спостереження, якісний і кількісний аналіз, парне порівняння (Б. Гершунський); оцінювання (рейтинг), анкетування, самооцінка, Делфі, ранжування, спостереження, якісний і кількісний аналіз, бесіда, кваліметричний метод, тестування (Г. Єльнікова); анкетування, індивідуальна експертна оцінка, морфологічний метод, самооцінка, парне порівняння (Р. Ільясов).

Найбільш повно методи експертного оцінювання представлено у праці Л. Петренко [4]. Методи розподілено за класифікаційними ознаками: методи індивідуальної експертизи (анкетування, бесіда, інтерв'ю, метод полярних профілів, парне порівняння, метод експертних оцінок, рейтинг-тест, незалежні характеристики, педагогічна діагностика, тести, самооцінка, аналіз продуктів діяльності), методи групової експертизи (соціометрія, референтометрія, організаційно-

діяльнісна гра, мозкова атака, метод синектики), метод фронтальної експертизи (морфологічний експертний метод, педагогічний консиліум, педагогічна кваліметрія, педагогічне спостереження, дискусія), методи зовнішньої експертизи (моделювання, моніторинг якості, вимірювання, атестація).

Методи експертизи пов'язані з формою експертизи. Якщо здійснюється індивідуальна експертна оцінка, то найбільш поширеними є: бесіда експерта із замовником, опитування персоналу, спостереження, робота з документацією. На підставі цього формулюється експертний висновок.

За умов колективної та комплексної форми експертизи найбільш поширеними є метод комісій, метод Делфі, кваліметричний підхід. Метод комісій передбачає спільне обговорення проекту групою експертів та авторської групи і практичних працівників, які будуть втілювати проект. Це може бути відкрита дискусія, "мозкова атака". Метод Делфі передбачає виключення можливостей прямого спілкування членів експертної групи між собою. Кожен член експертної групи працює самостійно, заповнює індивідуальний експертний протокол. Після статистичної обробки цих протоколів та заповнення підсумкового протоколу роботи експертної групи, де представлено результати усіх учасників процедури без зазначення прізвищ, кожному члену експертної групи повертають його протокол. Він може внести до нього поправки, зміни під впливом інших членів групи. Це дає змогу взяти до уваги те, що було пропущено, на що не звернули увагу. Анонімність протоколу не дає підстави на тиск авторитету, досвіду, звання, посади тощо. Коригування протоколів таким способом слугує підвищенню якості експертного висновку. Останнім часом в освіті широко використовується кваліметричний підхід до вимірювання продуктів різних шкільних систем. Кваліметрія – це наука про методи кількісної оцінки якості продукції. Оцінювання проекту розвитку навчального закладу за законами та принципами кваліметрії створює унікальну можливість оцінити соціальні, освітні, виховні та інші аспекти, які раніше не піддавалися кількісній оцінці. Г. Дмитренко доводить, що особливість такого оцінювання полягає в тому, що вдається звести до порівняльного погляду різноманіття виміряних різними методами, способами показників, які до того ж мають різні одиниці вимірювання [1].

Експертні методи можуть обирати як експерти, так і замовник процедури. Якщо експерти досвідчені, то вони можуть обрати більш ефективні методи. Якщо ж замовник бажає провести експертизу саме за конкретними методами, то це теж враховується. При цьому експерт може відмовитись від участі у роботі, якщо він не погоджується з цим вибором замовника і передбачає спотворення інформації або недостатній ступінь розкриття проблем.

Статистичний етап процедури експертизи передбачає обробку даних, їх систематизацію та оцінювання різних аспектів об'єкта експертизи. Експертна оцінка – це судження (якісне та кількісне), яке з'являється після ґрунтовної обробки результатів експертизи.

На підсумковому етапі експертної роботи складають протокол експертизи проекту та формулюють експертний висновок, що являє собою продукт експертизи. Протокол та висновки враховують думки кожного експерта, у них можна зафіксувати особливу точку зору експерта. Але протокол та висновки мають бути узгоджені та підписані всіма членами експертної групи.

Експертний висновок передбачає наявність таких позицій: відповідність цілей і змісту діяльності; відповідність методів, форм роботи та очікуваних результатів; значення інноваційного проекту для організації; найкращі знахідки розробників проекту, оригінальність, творчий потенціал; аналіз невикористаних можливостей, резервів; встановлення можливих непередбачуваних розробниками проекту наслідків, ризиків, побічних проблем; оцінка реалістичності проекту, підтвердження необхідними ресурсами; недоліки, помилки, вузькі місця; нові ідеї та пропозиції; висновки щодо ступеня готовності проекту до реалізації.

Висновки. У зв'язку зі стійкою тенденцією до підвищення уваги керівників до розробки стратегічних проектів, що забезпечують розвиток навчальних закладів, значущість технології експертизи істотно зростає. Керівник освітнього закладу, члени експертної комісії повинні вміти здійснити експертизу якісно, завчасно виявити проблеми проекту та встановити оптимальні умови для запровадження.

Для подальших досліджень проектної діяльності та технології експертизи відкритими є питання моделей та критеріїв оцінювання різних систем навчального закладу, суб'єктів діяльності, умов, ресурсного забезпечення. Потребує вдосконалення система підготовки керівника до стратегічного управління, проектної та експертної діяльності.

Список використаної літератури

1. Дмитренко Г.А. Стратегічний менеджмент. Цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу : навч. посіб. / Г.А. Дмитренко. – К. : ІМЗН, 1996. – 140 с.
2. Крулехт М.В. Экспертные оценки в образовании / М.В. Крулехт, И.В. Тельнюк. – М. : Академия, 2002. – 112 с.
3. Новикова Т.Г. Теоретические подходы к технологии экспертизы инновационных проектов / Т.Г. Новикова // Школьная технология. – 2002. – № 1. – С. 161–169.
4. Петренко Л.М. Педагогічна експертиза: технологія експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів / Л.М. Петренко. – Х. : Вид. група “Основа”, 2007. – 176 с.
5. Рупняк Д.М. Организационно-педагогическая деятельность методической службы района (города) по внедрению новых педагогических идей в школьную практику : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Д.М. Рупняк. – К., 1991. – 161 с.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013.

Мармаза А.И. Теоретико-прикладные аспекты экспертизы проектов развития учебного заведения

В статье раскрыто сущность технологии экспертизы, возможности ее использования для оценивания проектов развития учебных заведений.

Ключевые слова: технология экспертизы, экспертная деятельность, экспертная оценка, проект развития учебного заведения.

Marmaza A. Theoretical and applied aspects of projects expertise of educational institution development

The article discovers the nature of expertise technology, the possibilities of its using for evaluation of projects of educational institutions development.

Key words: expertise technology, expert activities, expert evaluation, projects of educational institution development.